

államban (Franciaországban kétségkívül nagyobb és fontosabb, mint az újabb demokratikus államokban, ahol a jognak kisebb a társadalmi tekintélye.)

A módszer szintén kettős, analitikus szétbontásra van szükség az egyes összetevők lényegének feltárására és szintézis kell az egész jogrendszer jellegének kimutatására; a hatóerők összességéből meg kell keresni a sajátos jelleget megadó tényezőt. Így tisztázódik előttünk a jog és társadalom közti viszony teljes komplikáltsága; így fosztjuk meg a jogot állítólagos abszolút érvényétől s így járulunk hozzá a társadalom pontos megismeréséhez egy, különösen a polgári demokrácia idején nagyon fontos részlet teljes felfedezésével.

A jog determináltságának bemutatása azonban nem érdeke minden, a társadalom és jog összefüggéseit kutató szociológusnak. A haladó, baloldali értelmiségiekre hárul az a feladat, hogy ezeket a kapcsolatokat a maguk valójában kielemezzék, s világosságot hozzanak a jogalakulás és a jog hatásának problémáikájába. A jogszociológia feladata: tisztulást hozni ebben a kérdésben az elfedés helyett és az eredmények publikálásával is gyöngíteni a jognak, mint az uralkodó osztály eszközének szerepét. A jog azonban nemcsak a tőkés rend függeléke, de elengedhetetlen fegyvere minden osztály-uralomnak. A jogszociológusok feladata tehát az is, hogy tisztázva a komponenseket, amelyek közreműködnek valamely jogrendszer épülésénél, megfelelő elméleti és gyakorlati szempontokat adjanak egy új társadalmi formának a jog kiépítéséhez. Ha az eddig felületes elképzelés helyébe pontos vázát adjuk a szociológia eme szakaszának, ha az egyszerű, felépítményről szóló sémát megtöltjük a jog születésének és életének szabályszerűségeivel és rendszert adunk a jog és társadalom kapcsolatával foglalkozó jogszociológiának, olyan elméletet építünk, amely elősegíti az új társadalom kialakítását.

HEINRICH HEINE: NÉMETORSZÁG

Átköltötte: FALUDY GYÖRGY (Budapest)

Heine élete, működése és hatása *Meissner* biográfiájától és sokezer újságcikktől egészen *Karl Kraus* vagy *Max Brod* könyvéig annyira közzismert, hogy mindezeknek az adatoknak újonnan való felsorakoztatásával hiábavaló munkát vállalnék. Az itt következő vers születéséről csak annyit kívánok feljegyezni, hogy Heine rövid németországi útjáról visszatérve 1844 elején írta Párisban és *Deutschland, ein Wintermärchen* címen jelentette meg híres hamburgi kiadója, Hoffmann & Campe-nél. A verses útleírás Európaszerte óriási feltűnést keltett: mindezek ellenére tudomásom szerint az olvasó csak most, Heine halálának nyolcvanadik fordulója alkalmából kapja kézhez ezt az első magyar fordítást.

Ezzel szemben, amennyire egy bevezetés szűkreszabott keretei megengedik, válaszolni kívánok arra a kérdésre, hogy miért választottam pontos fordítás helyett az *átköltésnek* ezt a szokottnál is szabadabb formáját, mely módot nyújtott nékem arra, hogy Heine verséből nemcsak egyes sorokat és versszakaszokat hagyjak ki, hanem hogy e sorok, versszakok sőt fejezetek helyét Heine mástárgyú verseivel, életkörülményeivel vagy saját impresszióimmal töltssem meg.

Nemrégem egy könyv került kezembe, mely Horatius magyar fordításait gyűjtötte össze a XVI. századtól napjainkig. És, de talán csak azért,

mert öt évszázad világfelfogása néhány oldalnyi közelségben sűrűsödött össze: csodálkozva vettem tudomásul azt a különben természetes körülményt, hogy nem egy Horatiust kaptam, hanem egy egész tucatot. Itt volt az Erasmus tanítványok módjára humanista Horatius, mellette csuhában a katolikus középiskolák tanár-Horatiusa, majd a feudalista és aulikus Horatius, ki szívesen idézett verseiből a Habsburgok udvari báljain; Voltaire cultivons-notre-jardin Horatiusa, ki esténként Jean-Jacques Vallomásait lapozgatta; mögötte a romantikus és népies Horatius, aki nemzetiszínű zászló alatt harcolta végig 1848-at és legvégül a konszolidált polgárság Horatiusa, ki csak szombaton este kóstolgatott a falernumi borból és hétköznap a morált prédikálta. A német Horatiusokon végigfutva, néhány kivétellel ugyanezekkel ismerkedtem meg, viszont megtaláltam Hundhausennél azt a Horatiust, ki szívesen hallgatta Stephan George ihletett fecsegéseit és a napokban élémkerült egy olyan Horatius is, akit alig lehetett visszatartani, hogy ne biggyesszen egy-egy „Heil Hitler!“-t a Carmenek végére.

Természetesen: ezek a fordítások szóról-szóra való fordítások voltak. De a szavak a fogalmak egész légióját zárják magukba és a fordító vagy az olvasó tetszése szerint választhat közöttük. Kíváncsiságból végigkísértem a latin *ius* szó szerepét Horatius verseiben és észrevettem, hogy az ellenreformáció jognak fordítja, a protestantizmus igazságnak, a nacionalizmus államérdeknek és a marxizmus erőszaknak. Bármelyik ezen „szinonímák“ közül megtalálható a szótárban a latin *ius* mögött: vagyis a fordítók egyforma lelkiismeretességgel és precizitással jutottak egymással ellenkező értelmű fordításokhoz.

Ez az egyszerű kísérlet is csak azt a régi és frázissá vált igazságot bizonyítja, hogy az utókor az előző generációk könyveiben is csak önmagát keresi s nemcsak a saját világszemléletével nézi őket, hanem a saját világszemléletét kívánja bennük felfedezni. A legeklatánsabb példa talán éppen Homeroszé, kiben az utolsó háromszáz év folyamán az esztétikai légvár átépítései alkalmából három egymástól teljesen független író sikerült felfedeznünk. A XVII. században azt a Homeroszt csodálták, ki az elbeszélő forma és az epikus szerkezet mestere volt; a XVIII. század végén éppen szerkezeti egyenetlenségekből következtettek arra a teóriára, hogy Homerosz kompilátor volt és ezentúl a raffinált kompilátort tartották nagyra. A teória megbukott és ma Homeroszt talán éppen népies primitivitásáért szeretjük. Nem nehéz belátni, hogy Homerosz mit sem tudhatott a szerkesztés szabályairól, minden valószínűség szerint nem volt kompilátor és mint kora egyik legdifferenciáltabb szelleme, aligha reprezentálhatott népies primitivitást. De azt az értelmet, mely eredetileg soraihoz kapcsolódott, ma már nem látjuk és időben is egyre távolodva tőle, aligha fogjuk valaha meglátni. „Az utókor“ — mondja *Anatole France* — „mondanivalónkat csak a félreértés ama nagyszerű munkája révén fogja ízlelni, mely egyedül képes reá, hogy a lángelmék műveit átörökítse az időkn... Élni annyit tesz, mint átalakulni és nem kivétel e törvény alól gondolataink posztumusz élete sem: csak azzal a feltétellel maradnak fenn, hogy egyre inkább mássá válnak, mint amik voltak, mikor lelkünkben kisarjadtak. Amit a jövőben csodálni fognak bennünk, merőben idegen lesz tőlünk.“

Heinevel is hasonló a helyzet, mint Homeroszsal vagy akár Dantével. Legfeljebb, hogy közelebb van hozzánk és az idők sodrában még nem kapott és nem változott meg annyira, mint Homerosz, ami a fordító munkáját megkönnyíti; viszont, éppen mert még közelebb van hozzánk, nem egy egységes Heinet látunk, mint ahogy korszakunként *egy bizonyos Ho-*

meroszt képzelünk látni, hanem, a szenvedélyek összeütközése közepette, egyelőre még egy kor keretén belül is *több* Heine van, ami viszont megnehezíti a fordító munkáját. Vannak, akiknek a lírikus Heine tetszik, vannak, akik Heineben a satirikust látják, vannak, akik Karl Krausszal a novellistát akarják benne felfedezni, vannak, akik publicisztikai munkásságát szeretik, vannak, akik egyáltalán nem szeretik és vannak oly tisztelői, kik rekordteljesítményt látnak minden sorában, még romantikus drámáiban is.

Ha fel akarjuk tételezni, hogy a fordító szereti a szerzőt, de viszont az autoritás elvét nem tiszteli annyira, hogy Heine műveiben szabadon differenciálni ne tudjon: úgy műveből fordításra azt fogja választani, ami egyéniségének, világnézetének és elképzelése szerint korának is legjobban megfelel. A fordító választása ezúttal a satirikus Heinere esett. A kérdés nehezebbik fele azonban még megoldatlan maradt. A satirikus Heine sem olyan satirikus mindenütt, ahogy a fordító ezt ma kívánatosnak tartaná; a hosszú versben nem egy sor és nem egy versszak akad, mely ma primitívnek, naivnak vagy túlhaladottnak tűnik és amit pontos munkánál kénytelen volnék fogcsikorgatva lefordítani, hacsak a szavak értelmének játékaival nem akarnék maszkot kötni egy-egy ráncosabb gondolatra; munka közben igyekezném saját impresszióimat elfojtani és elfeledni azt a Heinet, akit elképzelttem magamnak, azt a fantómot kergetve, aki „valóban volt“, de akit sehol sem tudnék megfogni, sem másvalaké nem tudna megfogni, hiszen számunkra csak olyan Heine van, amilyennek képzeljük.

Minden fordítás hamisítás és minden átköltés is hamisítás. A kettő közt legfeljebb fokozati különbségek vannak és még Babits, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád kongeniális Baudelaire fordításában is három Baudelairet kapunk, aszerint, hogy a fordítók Baudelaire művészetének melyik oldalát kívánták kihangsúlyozni. Ha Baudelaire-ről, Verlaineről vagy Heine lírájáról lett volna szó, én is a fordítás talán *precízebb* módszerét választottam volna: de ezúttal kénytelen voltam az átköltés *őszintébb* formája mellett dönteni. Vagyis: amit jónak találtam Heineben, azt a lehetőségekhez képest lefordítottam; ha egy gondolatba botlottam, mely bármilyen oknál fogva elavultnak tűnt, egyszerűen kihagytam vagy a magam készletéből helyettesítettem; ha egy aktualításra alkalom kínálkozott, felhasználtam, nem törődve vele, hogy egyes bírálók anakronizmusról fognak beszélni; megváltoztattam a versmértéket, mert több, mint kétezer soron keresztül unalmasnak tartottam ugyanazt a formát, úgy a közönség számára, mint a magam számára a fordítás munkája közben; ha Heine sorai valamit az eszembe juttattak, ezt nem jegyeztem fel noteszembe, hogy később hasznát vegyem, hanem mindjárt beleírtam Heinebe az impressziót, melyet néki köszönhettem: végül fejezeteket cseréltem fel, jeleneteket változtattam meg és dikcióknak adtam új irányt — de mindezt csak azért, hogy a maga csonkítatlan egészében adjam azt a Heinet, amilyennek egy őszinte kortárs látja, vagy látni akarja őt.

Bízom benne, hogy a közönség egy része, ha az itt következő verset elolvasta, elírársomat nem fogja egészen helytelennek tartani. Ami pedig azokat illeti, akik politikai szempontokból a priori ellenségei Heine-nek, vagy pedig az esztétikai vaskalap alatt éppen ilyen a priori ellenségei az átköltés szabadabb formájának — úgy engedjék meg nekem azt a jóslatot, hogy a költemény elolvasása után sem lesznek kielégítve. De szabadon még védelmemre feljegyezmem, hogy sem Heinének, aki ezt a verset írta, sem nekem, aki átköltötte nem is volt szándékunkban kielégíteni őket.

BÜCSŰ PARISTÓL

Midőn az őszi zápor már ezernyi
cölöpöt vert a Szajna zöld vizén,
és este rőt lombot kezdett keverni
a szél, mely lenn zúgott az Elysée-n:

búcsút intettem a polgárkirálynak,
s a postánál már várt a zöld fogat,
és vén gebék, melyek ködöt ziháltak
vitték keletre dilizsanszomat.

Tizennégy éve éltem itt s e fáradt,
vén szív, tudtam már, csak azért dobog,
hogy egyszer, még egyetlenegyszer lássak
sörkancsókat, professzort, Gehrockot.

Tizennégy éve éltem száműzötten,
s úgy vágytam látni német tölgyfasort,
matrózpipákat a hamburgi ködben,
nagy szőke nőket, Junkert, rajnabort...

S hány éjszakán gondoltam agg anyámra,
ott virrasztva a matracom felett,
rá, kit maholnap a halál a sárba
úgy visz le, mint egy sárga levelet.

S egy alkonyatkor a Boulevard Malesherbes-en
német szívembe úgy nyilalt a vágy,
hogy vén bőröndömmel kezemben, mentem,
feledve Páris drága városát.

Frédric Chopin urat s a szép Matildot,
és chaise-em vitt vizes mezők felett,
és almafák alatt, melyekről kezem tiltott
gyümölcsöt tépett, ha sötétedett.

Remegő lámpásával hófehéren
kisért a fák csúcsán a holdkorong,
és az Ardennek őszi erdejében
deres fejemre hullt a lomb.

S így vitt minket zötyögve régi chaise-ünk
hervadt rétek közt s őszi dombokon, —
s midőn a német sorompóhoz értünk
vasmarkokat éreztem torkomon.

Egy láthatatlan, nagy kar mellbevágott,
s a láthatár csak úgy forgott velem,
s hogy meghallottam az első Guten Tag-ot:
csöpögni kezdett mind a két szemem.

A korcsmamélyből egy hárfásleányka
hamis hangon dalolt egy éneket,
a halálról, mely egykor majd megváltja
minden kintől e földi életet,

a hitről, hogy bitón, rabláncon, porban
csak tűrjünk, tűrjünk, tűrjünk egyre még,
s a megnyugvásról szennyben és nyomorban:
mert mindezért jutalmat ad az ég...

E régi chanson régi ismerősöm,
két ezredéve mit sem változott,
jaj, hányszor mondta ezt mindegyik ősem,
kaftánján sárga folttal átkozott,

a régi rabszolgák nótája ez, amely ma
hangzik Madridtól Isztambulig még,
ez az évezredek eia-popeia,
a dajkadal, amelytől elalszik a nép.

Ismerjük e nóta fekete szerzőit,
a mákony hintőit, a korbács cserzőit,
kik békét prédikálnak s ha egyszer üt az óra:
áment morognak majd az ágyuszóra.

A régi helyett új dalt akarok most dalolni,
hogy ne kelljen hiába felhők után loholni,
hogy ne kelljen hiába az Édenkertre várnunk:
itt lenn a földön kell már az Édent megcsinálnunk.

Mert azt akarjuk, hogy Dávid kezében
csúfos halállal haljon Góliát,
s ne tüsszön két szemünkben az a fény sem,
mely bankajtókra rajzolt glóriát,

hogy a földön ne járjon senki éhen,
míg a zsványok bére hétszeres,
s ne tűnjön el a renyhék bendőjében,
amit magának izzadt kéz keres:

Mert nő a földön kenyér millióknak,
van mirtus, torta, rózsa és cukor,
a venyigén dús szőlőfürtök lógnak,
s nyirkos pincékben nekünk forr a bor,

aranynarancsok ezrével lebegnek
már régesrégen mindnyájunk felett, —
de hagyjuk addig az eget
az angyaloknak meg a verebeknek.

*A Szabadság gyönyörű Szellemével
már régen jegyben jár a szűz Európa,
s bár frigyükön nem lesz papi áldás:
legyen számukra nászi vers e nóta,*

*szívem már úgyis több, mint negyven éve
egy ütemben dobog velük,
éljen a lány s a vőlegénye,
s minden jövőendő gyermekük!*

*... És most itt állok a német határon,
hol alszik a tett és alszik a szó,
hiába rázogatja Marx barátom,
és Lassalle, az új Mirabeau:*

*horkolnak mind s csupán e régi chanson
száll, mint a füst, fel a fekete égre,
de elég volt már végre a panaszból,
elég a miserere,*

*ha a földi ítélet trombitája
egy reggelen süket fülébe szól,
ki tudja? a német vakondok
is kimászik majd a föld alól...*

*Feledjünk el ma minden régi
panaszt, sirámot, ócska dalt,
s füttyüljön néktek ez a nóta
új harcot és új diadalt!*

A NÉMET HATÁRON

*Igy visszhangzott bennem a régi chanson,
s a réten, mint a vatta, szállt a köd,
midőn az út sarán a dílzsanszom
megállt a német vám előtt.*

*Szemem sarkából bő könnyek szakadtak,
s nem tudtam volna már egy szót se szólni:
a sár láttára, melyben bennragadtak,
— sok máson kívül — Varus légiói.*

*Ez hát a német sár... E barna sárból
csak szenny s mocsok hullt az Ember nyomába.
Ez itt a német sár: e barna sárból
vandálok mentek Róma ostromára.*

*Ez itt a sár, amely fölött száz éve
Diderot mécsese oly hiába égett,
ez itt a barna sár, amelyben egykor
a humanizmus hitvitába tévedt.*

*Ez itt a sár, amelyben a kölni klérus
bibor máglyákra hívta a halált,
mely Lessinget korán a sírba tette,
s melyben Erasmus nyugtot nem talált.*

*Ez itt a sár, mely nem értette Hegelt,
megölte Büchnert és ez itt a sár,
amelynek két úr kell csak mindhalálíg:
a kutyakorbács meg a csizmaszár.*

*Innen üzték el Börnet és Herweghet,
és legvégül, mert gúnyosnak találták
néhány rímét, a szegény Henriket,
mivel megírta a német kaszárnyát.*

*Pedig a német vers a franciától
hol volna még, ha én nem születek,
s ha én nem, ki dalolja néktek itt
az ifjú Chénier s az agg Ronsard szerelmeit...?*

*S míg így töprengtem, hogy majd, nagysokára,
kiút a német sárból lesz-e még,
öles fináncok kék egyenruhában
felforgatták bőröndöm belsejét.*

*Ott álltak merev és fagyos képükkel
a feltúrt ingek és gatyák felett,
keresve belga csipkét, drága ékszeret,
burgundi bort s elkobzott könyveket.*

*Jó emberek, kik kofferemben túrtok,
hagyjétek meg, munkátok hasztalan:
a kontrabanda, melyet nem találtok,
a kontrabanda a fejemben van.*

*Csipkéim vannak, szúrok és hegyesek,
és finomabbak, mint Brüsszel csipkéi,
s pofátokról, ha rátok varrom őket
le fog a bőr is égni.*

*És itt hoztam magammal ősz fejemben
ezer gyémántot, mely mind úgy ragyog,
hogy fényüktől csillogni fognak egykor
még a jövő századok.*

*Hoztam biztos a talpnyalók dalának
és új botot a kancellár farának,
tüzes taplót lekonyuló füleknek,
új fényt a vaknak, hangot a süketnek,*

s bár könyvek s ujság nélkül jöttem erre,
szegény szkolaszta, utazó diák:
fejemben elkobzandó könyvek
ülnek most néma orgiát,

s láthatatlanul kavarodik agyamban,
mint ó burgundi és új szódavíz,
sok versemmel a vén Aristophanes,
a Candide s az Új Heloise:

fejemben bor van s pezsgék, ahogy pezsgünk
mindannyian, s előbb-utóbb
kitörünk forrva az üvegből
és felrepítjük a dugót...

Jó emberek, kik kofferemben túrtok,
higgyétek meg: munkátok hasztalan,
a kontrabanda, melyet nem találtok,
a kontrabanda a fejemben van...

S eközben ők sorjában felkotorták
a vén bőrönd minden zúgát,
s legvégül némán megcsodálták
Monsieur Heine francia passzusát.

A kis lány a sötét söntésből
hárfáján még mindig zenélt,
s egy utas, ki mellettem állott,
felém fordult és így beszélt:

— „Uram, e hely, melyen most állunk,
hárman: ön, én s e bús batár,
az észeknémet Zollverein határa,
a porosz vámhatár.

— Mint lánc, úgy fűzi egykor majd e vám
össze a német népet,
harminchat apró országból formálva
egy borzalmas egészet.

— Külső egységet ad a vám,
a biztos-tiszt meg belsőt,
s a Rajnánál mi németek
leszünk akkor az elsők.

— Ágyúinktól remegni fognak
a Mont Blanc-on a felhők,
és Elsassból a franciát
kivágjuk, mint a felsőt!“

(Folytatjuk)